

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae
Pertinentia III (2011)

Beata Gromadzka

Doświadczenie dawności i współczesność w przestrzeni miasta. Jak kształtować postawy obywatelskie, realizując projekty edukacyjne?

Glokalizacja. Między globalizmem a regionalizmem

Dążenia globalizacyjne coraz powszechniej zaczyna postrzegać się jako zagrożenie dla regionalizmu. Na styku tych dwóch przeciwstawnych tendencji kształtuje się glokalizacja, czyli proces łączenia tego co globalne z lokalnym. Zmiana perspektywy wynika z akcentowania prawa człowieka do wyboru prywatnej enklawy i poszukiwania więzi z innymi ludźmi i z miejscem.

Globalizacja jest zagrożeniem dla istnienia kultur narodowych, tym większym, że nie proponuje nic w zamian. Prymat regionu natomiast powoduje niebezpieczeństwo popadnięcia w często anachroniczny i bezkrytyczny kult dawności i utrwalanie stereotypów kulturowych. Przewyciężeniem może stać się rozwijanie poczucia przynależności do wspólnot lokalnych i kreowanie postaw współodpowiedzialności za rozwój własnego środowiska.

Lokalność, która otacza człowieka, nazywa się w socjologii ekosystemem społecznym¹. W skład ekosystemu społecznego wchodzi: geografia i przyroda ekosystemu, jego zasoby ekonomiczne i kulturalne. Ekosystem może stanowić wioska, małe miasteczko czy osiedle w dużej aglomeracji. Podstawą funkcjonowania ekosystemu są ludzie, którzy mieszkają blisko siebie, odwiedzają te same miejsca, kupują w tych samych sklepach, oglądają filmy w tych samych kinach. Stworzenie poczucia więzi jest bardzo istotne dla kształtowania warunków harmonijnego funkcjonowania społeczności.

Edukacja regionalna w mieście

Przełom XX i XXI wieku stworzył potrzebę przeorientowania myślenia na temat regionalizmu i procesów kształtowania postaw utożsamiania się ze wspólnotą regionalną. To, co do tej pory stanowiło fundament edukacji regionalnej – związek z kulturą regionu, często rozumiany jako przynależność do kultury wsi czy różne aspekty kultury pogranicza – nie wystarcza w zmieniających się warunkach cywilizacyjnych. Problem ochrony ginących wspólnot kulturowych i religijnych wyłączył z eksploracji wielokulturową i bogatą historycznie przestrzeń miejską.

¹ S. Kowalik, *Spójność lokalna a kultura regionalna*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 23–24.

Miasto stanowi strefę niczyją, tu pod naciskiem globalizacji zanika poczucie związku z regionem, a to co historyczne ginie pod naporem komercjalizacji. Młodzież mieszkająca w miastach pozbawiona jest programów edukacyjnych alternatywnych do tych, które tworzone są dla młodzieży zamieszkującej wyraziste pod względem tożsamości społecznej i kulturowej regiony, np. Śląsk. Mimo że w tym regionie, jak w każdym innym, znajdują się duże miasta, to liczne propozycje metodyczne, scenariusze projektów edukacyjnych, lekcji, poradniki metodyczne koncentrują się na kulturze ludowej.

Rysuje się zatem konieczność zagospodarowania przestrzeni miejskiej dla edukacji, uczynienie jej atrakcyjną dla regionalizmu jako miejsca, gdzie współistnieją tradycja, historia i współczesność. Potrzebne jest pozyskanie dla edukacji regionalnej kultury wielkiego osiedla – blokowiska, historycznego centrum, podmiejskich osiedli. Z wielką uwagą należy obserwować proces kształtowania się wspólnot lokalnych na bazie społecznych ekosystemów wielkich osiedli, zwanych „sypialniami”, czy zmiany polegające na komercjalizacji historycznych części miasta, np. rynku.

Projekt: Osiedle

Wielkie osiedle jest konglomeratem wielokulturowym, wielozawodowym i wieloklasowym. To *miasto rozbite, przestrzeń zdeintegrowana*, ale fascynująca ze względu na swój potencjał. Maria Peszek w piosence *Moje miasto*² śpiewa:

Ze światła poczęte, z deszczu wyżęte, z puzzli domów,
samochodów i wind
mieszkańców, mętów, przekrętów,
psów, sklepów, dyskotek i kin,
szpitali, cmentarzy i gliniarzy
bazarów, browarów i kiosków,
hipermarketów, gadżetów,
pseudofacetów i superkobitek,
moje miasto z przestrzeni rozbitej...

Punktem wyjścia do działań projektowych może stać się próba stworzenia kapitału wspólnych przeżyć związanych z przestrzenią osiedla. Uczniowie mogą w ramach projektów interdyscyplinarnych stworzyć socjologiczny obraz swojego osiedla. Działania można zainicjować od oglądania na ekranie komputera³ wspólnie z uczniami układu urbanistycznego miasta, omówienia jego topografii, wskazania centrum i peryferii, analizowania układu urbanistycznego osiedla, poszukiwania miejsc ważnych dla codziennego funkcjonowania dzielnicy, odkrywania porządku komunikacyjnego, wskazywania miejsc zamieszkania uczniów i ich drogi do szkoły, a także miejsc, w których spędzają czas wolny.

Analiza planów miast może być interesująca i przydatna z perspektywy kształcenia nie tylko kulturowego. Wskazywanie centrum miasta i jego peryferii, obserwowanie procesu rozrastania się miasta, odnajdywanie na planie ważnych budowli,

² M. Peszek, P. Lachmann (słowa), *Moje miasto. Miasto mania*, EMI Music Poland 2005.

³ www.earth.google.com lub www.zumi.pl

to przydatna w życiu szkoła analizowania schematycznego planu. Zwrócenie uwagi na sposób korzystania z informacji wizualnych poszerzy obserwacje o kod werbalny. Towarzyszyć temu może zestaw ćwiczeń polegających na przykład na udzielaniu informacji, jak dotrzeć do wskazanego na planie punktu. Ten zestaw zadań służy kształtowaniu umiejętności komunikacyjnych, sprawności precyzyjnego udzielania jednoznacznych informacji, wykorzystania przyimków i wyrazów charakteryzujących stosunki przestrzenne. Rysowanie planów najbliższej okolicy uczy koordynacji, planowania, rozmieszczania obiektów w przestrzeni, kształtuje abstrakcyjne myślenie – umiejętność niezwykle ważną w życiu społecznym.

Ciekawym zadaniem może stać się odtwarzanie koncepcji urbanistycznej osiedla na podstawie opracowań uczniów, którzy przygotowują dokumentację fotograficzną ukazującą miejsca spotkań mieszkańców w celach urzędowych, handlowych, kulturalnych. Sytuują na planie miejsca oficjalne i nieoficjalne, tworzą mapę miejsc bezpiecznych i mniej bezpiecznych, ładnych i brzydkich. Poszukują śladów historycznych dzielnicy, odtwarzają proces jej powstawania. Organizują wystawę, na którą zapraszają rodziców, mieszkańców osiedla, przedstawicieli rady osiedla, miasta czy gminy. Przeprowadzają dyskusję panelową, w czasie której zastanawiają się z dorosłymi, jaki jest stan obecny, czego można by oczekiwać i co zrobić, by te oczekiwania spełnić.

Zainteresowanie najbliższym otoczeniem jest dobrym punktem wyjścia do stworzenia poczucia więzi z lokalną społecznością. Pozwoli też pokazać obraz lokalnego patriotyzmu, pozwoli spostrzec wreszcie, że podniesienie papierka, niedeptanie trawników i parkowanie w dozwolonych miejscach nie naraża nikogo na śmieszność, a patriotą jest ten, kto segreguje śmieci.

Projekt: Przystanek

Kolejną inicjatywą mogą być działania wokół miejsca pozornie nieważnego, pozornie wyłącznie użytkowego w przestrzeni osiedla: przystanku. Celem działań może być stworzenie projektu plastycznego przystanku, by z miejsca niecierpliwego wyczekiwania na tramwaj czy autobus stał się przestrzenią spotkania. Można zaproponować młodzieży parateatralne happeningi, rodzaj dramy czy stworzenie spektaklu, które zatytułowane właśnie *Przystanek. Spotkania* pokażą, jak w banalnej codzienności kształtują się relacje międzyludzkie i tworzą więzi.

Warto zabrać uczniów na spacer po śródmiejskich ulicach, by zastanowić się wraz z nimi nad tym, co komunikuje miasto przez szyldy, reklamy i światła. Uczniowie przygotowują się dzięki temu do wzięcia udziału w dyskusji nad miejscem reklamy w miejskiej przestrzeni, do rozważań, czy, jak pisze Aleksander Wallis, reklama potrafi: „uzupełnić scenografię miasta, przesłonić jej architektoniczne słabości, wnieść nutę plastycznej pomysłowości i niespodzianki, zmienić kolorystyczną tonację, w sposób funkcjonalny mnożyć podniety informacyjne ulicy”⁴, czy jednak kumulacja reklam, atakujących przechodniów swoją agresywnością, dominuje nad kształtem miasta i prowadzi do degradacji architektury. Obserwacje uczniowskie można rozbudować o analizę przykładów reklam i ich ocenę ze względu na walory językowe i wizualne. Można przeprowadzić badania nad rozmieszczeniem reklam na jednej ulicy i sprawdzić, czy są i jakie są ograniczenia w rozmieszczaniu reklam w mieście.

⁴ A. Wallis, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa 1971, s. 131.

Działania mogą zakończyć się wspólnym redagowaniem listu do władz w tej sprawie. Nie chodzi jednak o działania prawne, ale przede wszystkim o refleksję nad estetycznym kształtem przestrzeni, która nas otacza i wpływa na świadomość estetyczną mieszkańców miast.

Interesujące mogłyby być pisarskie próby młodzieży, opisywanie przechadzek po mieście, a zanotowane obserwacje można zestawiać z literackimi czy filmowymi obrazami peregrynacji po miejskich traktach. Uczniowie mogą tworzyć też foto-reportaże lub filmy pokazujące indywidualne obrazy miasta. Współczesny *flaneur* to także gimnazjalista niespiesznie spacerujący ulicami miasta, chłonący obrazy i dźwięki.

Projekt: Rynek

Wędrowki miejskie nieuchronnie prowadzą do centrum, na miejski rynek. Przegląd propozycji dydaktycznych zamyka projekt *Co mówi miasto?* Uczniowie w jego wstępnej fazie dokonują dokumentacji fotograficznej elementu miejskiej przestrzeni. Sam wybór jest istotnym problemem do rozwiązania. Obserwowanie placów i ulic może być dla uczniów dobrą okazją do analizy przestrzeni wizualnej:

Rynki miejskie to miejsca zorganizowane według licznych, utrwalonych społecznością praktyką konwencji społecznych i estetycznych. Europejskie rynki miejskie stanowią realizację kodów, które budowały się, utrwały i ewoluowały przez wiele setek lat. Wyrażają się tu i realizują różne aspekty ludzkiego bytowania w przestrzeni miejskiej – spotkania i kontakty osobiste i wydarzenia zbiorowe; polityka, religia, ekonomia, kontemplacja estetyczna, edukacja, rozrywka; zakupy, jedzenie, moda, załoty, prezentacja statusu etc.⁵

Wędrując przez rynek uczniowie mogą obserwować, jak historia przeplata się ze współczesnością, jak nakładają się na siebie kolejne warstwy znaczeń. Jest to wyprawa w głąb historii i jednocześnie przyglądanie się, jak tradycja i współczesność ze sobą współistnieją.

Rynek jest świadectwem przeszłości i jednocześnie centrum współczesnego miasta. Jest to nie tylko przestrzeń wizualna, ale i audialna: gwar rozmów, śmiechy, muzyka, nawoływania, dźwięki telefonów, miejski hejnał to brzmienie dawności i współczesności. Element miejskiej przestrzeni jest znakiem, który można spróbować odczytać. Odsłanianie warstw i odkrywanie znaczeń zacząć można od warstwy najstarszej: historycznej zabudowy i jej współczesnej funkcji: muzealnej oraz handlowej, co nieuchronnie prowadzi do wniosku, że warstwa historyczna przysłonięta zostaje przez handlowo-rozrywkową, która stanowi magnes dla turystów. Ci, zwiedzając zabytki, korzystać będą z kawiarni, restauracji i sklepów.

Przyjrzenie się szyldom, napisom i znakom to odsłanianie znaczenia warstwy ikonograficznej. Klasyfikowanie ich pod względem użytych zabiegów stylizacyjnych, a także charakteru, np.: reklamy, informacje o koncertach, transparenty, logotypy, oraz wielkości i sposobu rozmieszczenia, ukazuje uczniom, jak miejska przes-

⁵ M. Lisowska-Magdziarz, *Rynek w Krakowie jako komunikat wizualny i audialny – próba perspektywy semiologicznej*, [w:] *Przestrzenie wizualne i akustyczne człowieka. Antropologia audiowizualna jako przedmiot i metoda badań*, red. A. Janiak, W. Krzemińska, A. Wojtasiak-Tokarz, Wrocław 2007, s. 263–288.

trzeń jest zawłaszczana przez komercję i jak kulturalne i historyczne współistnieje z komercyjnym.

Obserwowanie ludzi na rynku miejskim dostarcza refleksji na temat tego, kto i po co przebywa w tym miejscu. Grupy turystów i ich sposób zagarniania przestrzeni, ustawianie się do fotografii, zbieranie się, gromadzenie wokół atrakcyjnych turystycznie obiektów, kupowanie pamiątek daje podstawę do wielu socjologicznych obserwacji. Przyglądanie się relacjom międzyludzkim, randkom, spotkaniom przyjaciół, zawodowym zajęciom pozwoli ustalić stosunek mieszkańców do rynku miasta. Przeprowadzenie wśród nich ankiety na temat celu i częstotliwości odwiedzania centralnego miejskiego placu da obraz różnych postaw przyjmowanych przez mieszkańców i turystów.

Można zaproponować uczniom pracę w grupach projektowych nad wymienionymi wyżej zjawiskami i dokumentowanie obserwacji w postaci nagrań audio, wideo, fotografii, rysunków, planów i wywiadów. Zbieranie materiałów zakończyć może pokaz w wybranej postaci: prezentacji multimedialnej lub wystawy oraz dyskusja na temat roli rynku w topografii miasta.

Kontynuacją projektu mogłoby być zaproponowanie przez młodzież artystycznej interwencji w przestrzeń miejską w dowolnej postaci. Zanim uczniowie wymyślą swoje przedsięwzięcia paraartystyczne, powinni zapoznać się z twórczością konkretystów i z ich miejskimi akcjami. Ciekawy materiał w postaci fotografii murali, plakatów i różnych akcji znaleźć można na stronie Grupy Twożywo – www.twozywo.art.pl. Zaplanowane działanie może pozostać w fazie projektów plastycznych i fotograficznych. Ważne jest, by uczniowie umieli wyjaśnić ideę swoich projektów, przedyskutować rozwiązania i je ocenić.

Włączenie omówionej problematyki do działań edukacyjnych pozwoli na zrealizowanie ważnego celu wychowawczego, którym jest kształtowanie poczucia tożsamości osobistej w połączeniu z procesem formowania tożsamości społecznej. Jest to ważny cel w kontekście rozpowszechnionego przekonania o anonimowości miejskiej przestrzeni, o rozpadzie więzi społecznych między mieszkańcami dużych miast i poczucia tożsamościowej pustki.

Podsumowanie

W zmienionej podstawie programowej kształcenia ogólnego akcentuje się potrzebę kształtowania tożsamości społecznej rozumianej jako postawa poszanowania dla tradycji narodowej, innych kultur i wyznań. Autorzy dokumentu pominieli jednak ważny i żywo obecny w tradycji polskiej dydaktyki nurt kształtowania postaw patriotycznych przez zainteresowanie wspólnotami lokalnymi i najbliższym uczniowi otoczeniem. Zrezygnowano z regionalizmu na rzecz globalizacji i wychowania dla społeczeństwa informacyjnego. Grozi to zerwaniem więzi z lokalną i narodową tradycją. Nie chcemy, by projekt powielił tradycyjne i wielokrotnie opisane metody edukacji regionalnej, chodzi nam nie tylko o przywrócenie szkole idei regionalizmu, ale przede wszystkim o nowe jego oblicze, czyli zwrócenie uwagi na pozornie kosmopolityczną przestrzeń miejską i odkrywanie w niej lokalnych i historycznych treści. Chodzi również o zwrócenie uwagi na wielokulturową i zróżnicowaną społeczność zamieszkującą peryferie, podmiejskie osiedla, blokowiska i historycz-

ne centra miast, o kształtowanie postaw służących harmonijnemu współdziałaniu i poczuciu wspólnoty.

Propozycja praktycznych działań odwołuje się do najnowszych badań z dziedziny psychologii edukacji, semiotyki i socjologii, w których miejskie projekty odgrywają coraz większą rolę. Wynika z przekonania o potrzebie sięgnięcia nie tylko do wyników prac badaczy, ale także dotarcia do nowego odbiorcy – ucznia, dla którego ekran miasta może być okazją do obserwowania, jak przenikają się sfery znaczeń: jak prosta informacja staje się symbolem. Projekt odwołuje się też do powszechnie już akceptowanej wizualności jako sposobu istnienia kultury.

Objęcie refleksją aksjologiczną miejsc ważnych historycznie i współcześnie w miejskiej przestrzeni pozwoli na wypracowanie modelu wychowania młodego mieszkańca w powiązaniu z jego najbliższym otoczeniem, niezależnie od tego, czy będzie to historyczne centrum, czy osiedle bloków z wielkiej płyty. Dzięki temu model edukacji regionalnej dopełni się o brakujący element. Jednocześnie wymiar praktyczny zyskają postulaty kształtowania wzorów tożsamości społecznej. Dokonujące się przemiany wymagają ponownego zdefiniowania tych wzorców w świecie industrialnego rozwoju, ekspansji nowych mediów i kultury popularnej.

Okres nauki w gimnazjum ma kluczowe znaczenie dla kształtowania się tożsamości młodego człowieka. Jest to moment, kiedy jednostka pokonuje ważny etap w życiu. Poszukuje istotnych dla siebie wartości, kształtuje się jej postawa moralna. Świat wartości rodziców i nauczycieli przestaje wystarczać, zaczyna się dalsza eksploracja w celu poszukiwania nowych środowisk. Intensyfikują się kontakty rówieśnicze, sąsiedzkie, coraz więcej jest okazji do nowych form działalności: wolontariat, Orkiestra Świątecznej Pomocy, akcje społeczne. Ważne staje się zatem rozumne doradztwo, podsuwanie właściwych kierunków działania i wspieranie w dążeniach, w przeciwnym wypadku młody człowiek szukać będzie alternatyw niekoniecznie społecznie akceptowanych.

Właściwą formą działania jest dla młodzieży gimnazjalnej forma projektów, których realizacja pozwala na samodzielność, aktywność i twórcze poszukiwanie dróg rozwiązywania problemów. Projekt z założenia może mieć charakter interdyscyplinarny, może być realizowany na kilku przedmiotach, w ramach zajęć pozalekcyjnych, na wycieczkach, w czasie zielonych szkół. Charakter projektu pozwala korzystać z różnych materiałów, wyzwała inicjatywę, prowokuje do współpracy nauczycieli różnych przedmiotów, wzbogaca warsztat nauczyciela i ucznia.

Wartością projektu jest wyzwolenie uczenia ze stereotypów i poszukiwanie nowych rozwiązań. Realizowanie projektów wykracza poza ramy klasowo-lekcyjne, jest dynamiczne, a efekty są czasem niemożliwe do przewidzenia. Działania wokół projektu, spotkania i konsultacje pozwalają na nawiązanie ciepłych relacji między nauczycielem a uczniami. Uczniowie dzielą się między sobą emocjami i myślami, wspólnie oceniają swój wysiłek. Nauczyciel ich wspiera, chroni przed porażką, pomaga uczniom zrozumieć siebie i innych.

Zasady konstruowania projektów mają już bogatą literaturę⁶, warto jednak przypomnieć główne założenia tej metody. Podstawą zorganizowania projektu jest ustalenie, dla kogo jest on przeznaczony oraz określenie, w jaki sposób łączy się z tym, co nauczyciel robił poprzednio, i z tym, co nastąpi po zakończeniu projektu.

⁶ *Uczenie metodą projektów*, red. D. Gołębiak, Warszawa 2002.

W przygotowaniu projektu należy wziąć pod uwagę następujące elementy: wybór tematyki, ustalenie stanu wiedzy i umiejętności uczniów w zakresie tematu, ustalenie celów projektu, wybór treści nauczania, materiałów edukacyjnych i metod prowadzących do osiągnięcia celów, ustalenie kryteriów oceniania i opracowanie technik oceny projektu.

Nauczyciel lub grupa nauczycieli przygotowujących projekt musi rozpocząć od diagnozy grupy, dla której projekt jest przeznaczony. Należy określić, co uczniowie wiedzą, jakie mają zainteresowania, czy brali wcześniej udział w projektach. Kolejnym krokiem jest omówienie tematu projektu lub problemu, który ma zostać podjęty, i ustalenie, do czego projekt ma zmierzać. Do dyskusji nad realizacją projektu najlepiej użyć techniki *burzy mózgów*, ponieważ pozwala ona na nieskrępowane wynajdowanie pomysłów. Pomysły należy przeanalizować pod kątem przydatności do realizacji celów projektu, możliwości zrealizowania oraz tego, co zmieni się w postawie uczniów w czasie trwania projektu. Należy precyzyjnie ustalić plan działań uczniów i rozłożyć je w czasie.

Wiek XXI można określić *czasem przestrzeni*, język architektury, urbanistyki i wzornictwa stworzył wiele pojemnych metafor dla ukazania współczesności, takich jak: *przestrzeń nomadyczna*, *utrata głębi* czy *powierzchniowość*.

Przestrzeń rozumiana na wiele sposobów: publiczna i prywatna, swojska i obca, nowoczesna i ponowoczesna wyznaczają rozległe obszary zainteresowań badaczy współczesnej kultury. Niewielką część tej przestrzeni warto zawłaszczyć dla edukacji, choćby przestrzeń regionu czy miasta.

The experience of remoteness and modernity in the urban space.

How to develop civic attitude by the realization of educational projects?

Abstract

In the times of widespread aspirations for globalization it is necessary to undertake actions that will incorporate education with glocalisational phenomena i.e. phenomena which combine locality and globality. The article sheds new light on regional education by proposing taking an interest in the urban space as the area where a bond between a young person, other people and the place itself is formed.

The urban space – a busy road, shopping mall or extensive housing estates – may become the area where patriotic attitude and the sense of community are formed and where creative cooperation becomes possible.

The article presents propositions of educational projects designed for lower secondary school students. Their aim is civic and cultural activity of young people as well as encompassing the elements of the urban space, such as a housing estate, bus stop or a market square with students' axiological reflection.